

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування**

Гомерський Віталій Степанович

МЕХАНІЗМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Спеціальність: 281 Публічне управління та адміністрування

АВТОРЕФЕРАТ

магістерської роботи на здобуття наукового ступеня
магістра публічного управління

Миколаїв – 2020

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розвиток економічного стану України в найближчі десятиліття буде залежати від подолання обмежень довгострокового характеру і ефективності проведеної економічної політики. У цих умовах невід’ємним елементом загальної економічної стратегії, спрямованої на сталий розвиток української економіки, має стати визначення довгострокової моделі функціонування пенсійної системи. Це пов’язано, по-перше, з масштабом пенсійної системи, по-друге, з комплексом взаємодій, що формуються в процесі її функціонування.

Важливість оцінки стану пенсійної системи України також визначається тим, що в середньо- і довгостроковій перспективі країна зіткнеться з серйозними викликами – неминучим зростанням чисельності пенсіонерів і скороченням чисельності населення працездатного віку. В цих умовах існують ризики того, що стан пенсійної системи перетвориться в одне з важливих обмежень економічного розвитку. Під час обговорення питань, що стосуються пенсійного забезпечення, досить часто увага акцентується виключно на обсязі пенсійних витрат і дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, а також заходи, які можуть ці витрати і дефіцит скоротити, проте фінансова збалансованість пенсійної системи, при всій своїй важливості, не може бути єдиним критерієм ефективності і підставою для формування довгострокової моделі її функціонування. Стан пенсійної системи в значній мірі визначає обсяг споживчого попиту, стан державних фінансів, фіскальне навантаження на бізнес і рівень оплати праці. У свою чергу, можливість забезпечувати той чи інший рівень життя пенсіонерів багато в чому залежить від ступеня економічного розвитку країни і темпів зростання економіки.

Отже, актуальним залишається питання механізмів організації пенсійної системи, формування стратегії її розвитку, оцінці поточного стану і розробки шляхів удосконалення механізмів організації пенсійної системи як однієї із найбільш важливих складових частин економіки, що мають значний потенціал впливу на її динамічні і структурні характеристики.

Аналіз досліджень та публікацій. У роботах В. Бакуменка, В. Єлагіна, О. Лібанової, О. Палій, В. Скурагівського виявлені і показані теоретичні засади функціонування пенсійної системи. У дослідженнях В. Толуб’яка, Б.Надточія, І. Загорулька проведена класифікація типів пенсійного забезпечення, теоретично обґрунтовані їх переваги та недоліки, досліджено історію систем пенсійного страхування та запропоновані підходи до довгострокового прогнозування розвитку пенсійних систем.

У дослідженнях Є. Гурвича, Л. Єрмака, Т. Малєва, В. Роїка, О. В. Синявської розглядаються проблеми, що стоять перед пенсійною системою України і пропонуються підходи до довгострокового прогнозування її стану. Демографічні проблеми функціонування пенсійної системи України і якості життя населення похилого віку аналізуються в роботах О. Мелешка, В. Романченка, А. Якиміва.

Об’єктом дослідження є пенсійна система України.

Предметом дослідження є механізми організації пенсійної системи в Україні.

Метою магістерської роботи є вивчення та детальний аналіз механізмів організації пенсійної системи в Україні, а також розробка напрямків удосконалення механізмів державного управління пенсійною системою в Україні. Для реалізації даної мети поставлені такі **завдання**:

- систематизувати теоретичний стан розробки організації пенсійної системи України, а також висвітлити основні критерії ефективності пенсійної системи;
- проаналізувати зарубіжний досвід функціонування пенсійної системи;
- розкрити особливості проведення пенсійних реформ в країнах СНД;
- оцінити поточний стан організації пенсійної системи в Україні;

– розробити шляхи удосконалення механізмів державного управління пенсійною системою в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою даної роботи є комплексне застосування соціально-управлінського, правового та соціокультурного підходів до аналізу механізмів організації пенсійної системи в Україні. Поєднання даних підходів дозволяє здійснити багатосторонній аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на особливості реформування пенсійної системи.

Емпіричною основою роботи є:

- аналіз даних про стан розвитку сутності та понятійного апарату дослідження пенсійної системи України
- сучасні розробки здійснення пенсійного забезпечення;
- міжнародні стандарти реформування організації пенсійної системи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у дослідженні актуального наукового завдання щодо розробки напрямків удосконалення організації пенсійної системи в Україні, обґрунтування умов адаптації кращих світових практик при реформуванні пенсійної системи України.

Практичне значення. Основні ідеї та висновки дослідження доведено до конкретних положень, методик і рекомендацій. Вони можуть бути використані в практичній діяльності органами публічного управління на загальнонаціональному та регіональному рівнях під час розробки актуальних завдань щодо реформування пенсійної системи.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 90 найменувань та додатків (1). Загальний обсяг роботи складає 91 сторінку, із них 79 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та основні завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення виконаної роботи. Наведено результати апробації основних положень та особистий внесок автора дослідження.

У першому розділі «ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ» висвітлено сутність та понятійний апарат дослідження пенсійної системи та досліджено основні критерії ефективності пенсійної системи

Підрозділ 1.1. «Пенсійна система: сутність та понятійний апарат дослідження» присвячений теоретичному аспекту магістерського дослідження. Вказано, що дослідженню сутності поняття «пенсійна система» присвячена велика кількість праць теоретиків та практиків публічного управління, проте дослідження тривають, оскільки в процесі функціонування модель пенсійної системи вимагає постійного удосконалення і, як наслідок, її зміст та структурне наповнення змінюються. Потреба людини в соціальному захисті зумовлена багатьма факторами: біологічною природою людини, особливостями умов праці (рівень доходу, режим праці та відпочинку тощо), виробничим середовищем, трудовими відносинами, природними та технологічними обставинами, а також безліччю інших чинників

Серед дослідників поняття «пенсійна система» слід назвати такі прізвища, як О. Данилюк, О. Линдюк, М. Папієв, М. Ріппа, В. Толуб'як. Зокрема, В. Толуб'як вважає, що «пенсійна система за внутрішнім змістом та структурою є складним і специфічним комплексом економічних відносин та фінансових механізмів, за допомогою яких здійснюється формування та використання пенсійних фондів і створюються умови для пенсійного забезпечення відповідних категорій населення»

Зроблено висновки, що проведений аналіз існуючих підходів до визначення пенсійної системи дозволяє дійти висновку, що більшість авторів цілком справедливо вважають її сукупністю певних елементів, але самі елементи трактують по-різному:

відносини, механізми, інструменти, інститути, правила, принципи, настанови, об'єднання, інші суб'єкти.

У підрозділі 1.2. «Основні критерії ефективності пенсійної системи» проаналізовано різноманітні критерії ефективності пенсійної системи, що дозволяють уникнути її аналізу виключно з позиції фінансової збалансованості.

Зазначено, що у найближчі десятиліття на Україну чекають неминучі структурно-демографічні зміни, в результаті яких чисельність населення в пенсійному віці збільшиться, а в працездатному – скоротиться. У зв'язку з цим існують побоювання, що пенсійна система може стати одним з основних обмежень, що перешкоджають економічному розвитку країни. Тому визначення довгострокової моделі функціонування пенсійної системи має стати невід'ємним елементом загальної економічної стратегії державного управління, спрямованої на сталий розвиток української економіки.

Під ефективністю пенсійної системою в магістерському дослідженні розуміється пенсійна система, що дозволяє підтримувати прийнятний рівень життя пенсіонерів, одночасно з цим виконання пенсійних зобов'язань не повинно мати значущих негативних наслідків для економічного розвитку.

Теоретики та практики державного управління пропонують різноманітні критерії ефективності пенсійної системи, що дозволяють уникнути її аналізу виключно з позиції фінансової збалансованості (рис. 1.1.):

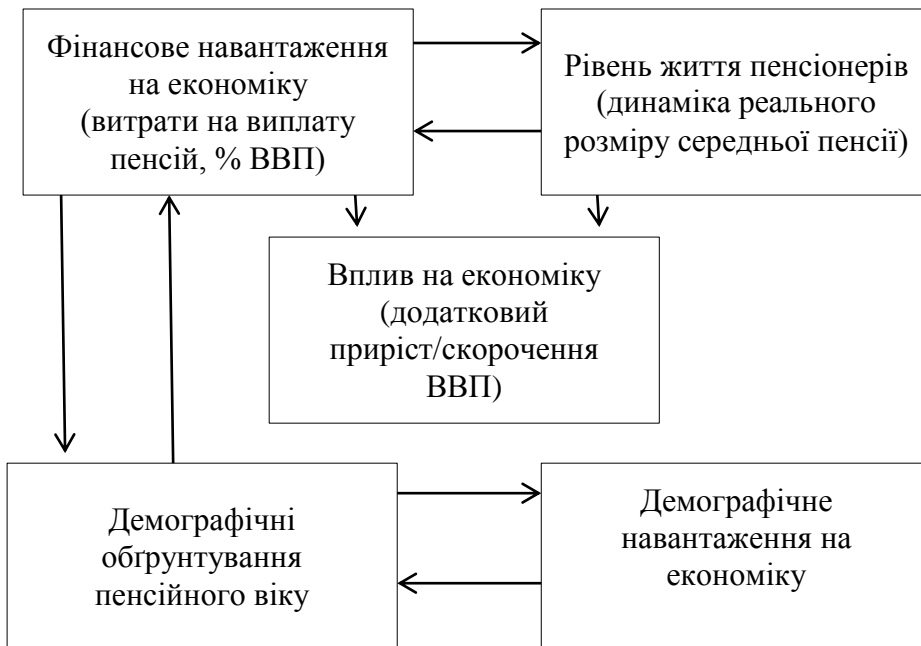

Рисунок 1.1. Критерії ефективності пенсійної системи і зв'язок між ними

Зроблено висновки, що до числа параметрів безпосереднього впливу на величину пенсії відноситься вартість одного пенсійного коефіцієнта і коефіцієнт індексації фіксованої виплати до страхової пенсії. Значення цих параметрів варіюється в залежності від прийнятого рішення про величину трансферту до бюджету Пенсійного фонду. Їх зміна може сприяти задоволенню одного з двох конкуруючих критеріїв – фінансового навантаження на економіку і рівня життя пенсіонерів.

У другому розділі «СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗДІЙСНЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗЕБЕЗПЕЧЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ» здійснено аналіз зарубіжного досвіду функціонування пенсійної системи та висвітлено проміжні підсумки та перспективи пенсійних реформ в країнах СНД.

У підрозділі 2.1. «Зарубіжний досвід функціонування пенсійної системи» вказано, що пенсійне забезпечення і страхування є невід'ємними елементами соціального захисту населення кожної сучасної держави, базовою і однією з найбільш найважливіших гарантій

стабільного розвитку суспільства. Дані елементи в свою чергу входять до пенсійної системи, мета якої полягає в матеріальному забезпеченні громадян при досягненні ними пенсійного віку або настання інших подій в їх житті (інвалідність, втрата годувальника тощо). Світовий досвід формування та розвитку різних пенсійних моделей показує, що всі вони, в тій чи іншій мірі, базуються на принципах обов'язкового пенсійного страхування (далі – ОПС). Таке явище пояснюється тим, що система ОПС найбільш адаптована до вимог ринкової економіки і відповідає інтересам різних верств населення суспільства.

У більшості країн національні пенсійні системи, засновані на обов'язковому пенсійному страхуванні, мають такі основні прикмети:

а) пенсійне страхування є обов'язковим до виконання (примусовий характер) і не залежить від бажання страхувальника (роботодавця) і застрахованої особи (найманого працівника). Держава призначає і визначає суб'єктів і учасників ОПС;

б) ОПС фінансується за рахунок страхових внесків і (або) застрахованих осіб з можливим додатковим участю держави;

в) страхові внески акумулюються в спеціальних фондах (касах), які призначають і виплачують пенсії при настанні страхового випадку;

г) розмір страхових внесків і розмір виплат залежать в основному від заробітної плати або доходу застрахованої особи.

Зроблено висновки, що пенсійна реформа в Україні проходить в контексті світових тенденцій розвитку в цій сфері, з урахуванням зарубіжного досвіду, в тому числі США, Німеччини та Італії. Важливим елементом пенсійних реформ в згаданих групах країн є зростання значення накопичувальної частини пенсії. Саме накопичувальна частина розглядається як інструмент, який дозволяє зробити пенсійну систему більш незалежною від демографічних тенденцій і підвищити загальний рівень пенсійних виплат.

У підрозділі 2.2. «*Пенсійні реформи в країнах СНД: проміжні підсумки та перспективи*» зазначено, що після розпаду СРСР кожній країні, яка входила до його складу, треба було самостійно збудувати стратегію соціально-економічного розвитку, охоплюючи всі сфери діяльності. Особливо гостро постало питання про формування політики соціального захисту та пенсійного забезпечення громадян. Посилювало ситуацію те, що в СРСР соціальний захист реалізовувався з максимальним охопленням громадян, які його потребували. Пенсії розраховувалися за усередненими показниками заробітної плати і відпрацьованого стажу та з урахуванням обмежень за рівнем пенсійних виплат для різних категорій працівників.

За роки існування СРСР населення країн звикло до «соціальної опіки» держави, підкріплення стабільністю і прозорістю діючої розподільчої пенсійної системи. Однак кожна країна пострадянського простору, з огляду на події, що відбуваються і зміни, повинна була в терміновому порядку надати соціальне забезпечення своїм громадянам, особливо найбільш незахищеним та вразливим категоріям (пенсіонерам, інвалідам, і т. д.), щоб не допустити критичного збідніння і знизити рівень малозабезпеченості населення в цілому.

У висновках вказано, що деякі країни СНД провели пенсійні реформи в кінці ХХ – початку ХХІ ст. Крім введення накопичувального компонента було вжито заходів щодо скорочення державних витрат на забезпечення пенсійної системи через скасування дострокового виходу на пенсію, скорочення пільгових пенсійних програм, введення додаткових стимулів до оформлення часткової або повної відстрочки пенсійних прав, збільшення пенсійного віку і трудового стажу.

У третьому розділі «НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ» здійснено оцінку сучасного стану організації пенсійної системи в Україні та розроблено шляхи удосконалення механізмів державного управління пенсійною системою в Україні.

У підрозділі 3.1. «*Оцінка сучасного стану організації пенсійної системи в Україні*» визначено, що дослідження існуючого стану пенсійної системи України можливо

визначити як сукупність дій з виявлення недоліків у реалізації тої чи іншої програми, здійснення контролю за середовищем діяльності та соціальними процесами, які відбуваються в суспільстві. Основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України визначаються Законами України, що приймаються Верховною Радою України та постановами Кабінету Міністрів України, де зазначено, що для України законодавчо закріпленою є багаторівнева пенсійна система. З урахуванням цього, пенсійну реформу необхідно проводити за трьома напрямками: удосконалення солідарної системи, розвиток недержавної та добровільної накопичувальної системи.

Метою розвитку пенсійної системи України в майбутньому є забезпечення належного рівня життя осіб пенсійного віку на принципах соціальної справедливості, гармонізації відносин між поколіннями та сприяння економічному зростанню країни. Для досягнення цієї мети створено необхідну законодавчу базу, якою урегульовано розмір єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, критерії оцінки стану недержавних пенсійних фондів, та надано органам Пенсійного фонду України нові функції з призначення та виплати пенсій тощо.

Криза, викликана пандемією Covid-19, стала поштовхом до того, що уряд У 2020 році відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 01.04.2020 № 251 «Деякі питання підвищення пенсійних виплат і надання соціальної підтримки окремим категоріям населення у 2020 році» з 01.04.2020 встановив:

- щомісячну компенсаційну виплату особам, яким виповнилося 80 років і більше, в розмірі 500 грн., у яких розмір пенсійних виплат з урахуванням надбавок та підвищень не досягає розміру середньої заробітної плати, яка враховується для обчислення пенсій за 2019 рік, і мінімальну пенсійну виплату на рівні 2 600 грн. таким особам, якщо вони мають відповідний страховий стаж (20 років – жінки, 25 років – чоловіки);

- одноразову грошову допомогу в сумі 1 000 грн. окремим категоріям населення, зокрема особам із числа одержувачів пенсій, державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства і дітям з інвалідністю та державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, а також особам з інвалідністю. З 1 травня 2020:

- перераховано пенсії із застосуванням коефіцієнта збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, який враховується для обчислення пенсії, в розмірі 1,11.

- Станом на 1 липня 2020 року середній розмір пенсійної виплати зріс до 3394 грн. проти 3006 грн. на 1 липня 2019 року.

- Чисельність осіб, які отримують менше 2000 грн, зменшилась на 60,4%.

Зроблено висновок, що підсумовуючи вище викладені аспекти функціонування пенсійної системи, слід виділити такі негативні моменти:

- система недержавного пенсійного забезпечення (третій рівень) не досягла очікуваних масштабів розвитку з причин загальної недовіри українців до фінансових інститутів (процес переорієнтації людської свідомості є дуже інерційним);

- накопичувальна система державного пенсійного страхування (другий рівень) не була впроваджена;

- перший рівень пенсійної системи (державне пенсійне страхування) не повною мірою виконує прийняті зобов'язання, а дефіцит коштів покривається з державного бюджету;

Першочергові кроки у цій ситуації – це ухвалення законодавчих актів для запровадження другого рівня пенсійного забезпечення. Крім того, необхідно розвивати регуляторне середовище третього рівня пенсійного забезпечення.

У підрозділі 3.2. «Шляхи удосконалення механізмів державного управління пенсійною системою в Україні» зазначено, що стан пенсійного забезпечення в даний час являє собою одну з найгостріших соціально-економічних проблем. Нині існуюча система пенсійного забезпечення викликає серйозні нарікання як тих, хто вже отримує пенсію, так

і тих, хто тільки «готується». Перш за все, серйозним довготривалим чинником зовнішнього впливу на пенсійну систему є старіння населення. В Україні частка осіб, які досягли 65-річного віку, вже сьогодні в два рази вища критерію ООН, котра зараховує населення до старого. Саме демографічна криза, пов'язана з ростом тривалості життя і різким падінням народжуваності призвела до того, що проблема реформування пенсійної системи стала однією з найбільш гострих в соціально-економічній політиці держави.

У висновках розроблено ряд науково-практичних пропозицій, виходячи з законодавчо визначених пріоритетів державної пенсійної політики та аналізу пенсійного забезпечення в Україні:

1. Внести зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо створення законодавчих умов залучення до накопичувальної системи (II рівня) самозайнятого населення.

2. Внести зміни до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», скасувати обмеження максимального розміру заробітної плати для нарахування страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування для підприємств недержавного сектора економіки.

3. Місцевим органам виконавчої влади спільно зі сторонами профспілок розробити і реалізувати заходи щодо сприяння розвитку підприємництва, залучення іноземних інвестицій, формування умов для конкуренції і вільного ринку, що сприятиме створення робочих місць.

4. Ввести систему коригуючих коефіцієнтів розміру пенсії: перше (знижувальних), які слід застосовувати при достроковому виході на пенсію, друге (що підвищують) – при пізньому оформленні пенсії.

5. Територіальним осередкам Пенсійного фонду спільно з місцевими органами виконавчої влади активно проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу серед роботодавців та населення, в засобах масової інформації про хід пенсійної реформи.

6. ВНЗ розробити ряд заходів щодо популяризації пенсійного забезпечення. Зокрема доцільно збагачення фундаментальними знаннями майбутніх фахівців – випускників вузів, шляхом впровадження в навчальному процесі в блоці дисциплін, присвячених теорії соціального страхування, вивчення впливу трансформаційних процесів на розвиток системи пенсійного забезпечення.

7. Науково-дослідним установам активізувати дослідження щодо вдосконалення солідарної складової пенсійної системи в частині впровадження механізмів стимулювання продовження трудової діяльності; перспектив скасування пенсійного віку, в якості відправної точки виходу на пенсію, зміщуючи пріоритети на заробіток і стаж і надання можливості громадянам самостійно визначати час виходу на пенсію.

ВИСНОВКИ

Здійснивши дослідження та детальний аналіз механізмів організації пенсійної системи в Україні, автору магістерської роботи вдалося проаналізувати теоретичні аспекти організації пенсійної системи, де детально розкрито сутність та понятійний апарат дослідження пенсійної системи, а також висвітлено принципи функціонування інституту пенсійного забезпечення в системі державного управління. Також здійснено аналіз світового досвіду здійснення пенсійного забезпечення та можливості його адаптації в Україні та відповідно, розроблено шляхи удосконалення механізмів державного управління пенсійною системою в Україні.

Таким чином, у магістерській роботі наведено нове бачення відносно вирішення актуального наукового завдання з обґрунтування теоретичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо механізмів організації пенсійної системи в Україні.

Результати дослідження дають підстави сформулювати наступні висновки, що

мають теоретичне та практичне значення:

1. Поняттю «пенсійна система» присвячена велика кількість теоретичних напрацювань у науковій літературі, проте дослідження тривають, оскільки в процесі функціонування модель пенсійної системи вимагає постійного удосконалення і, як наслідок, її зміст та структурне наповнення змінюються. Тому, з метою найбільш повного розкриття сутності поняття «пенсійна система» необхідно провести аналіз наукових праць за темою дослідження. Одним із основних завдань соціальної політики держави є забезпечення матеріальної підтримки громадян у похилому віці. Потреба людини в соціальному захисті зумовлена багатьма факторами: біологічною природою людини, особливостями умов праці (рівень доходу, режим праці та відпочинку тощо), виробничим середовищем, трудовими відносинами, природними та технологічними обставинами, а також безліччю інших чинників.

У роботах В. Бакуменка, В. Єлагіна, О. Лібанової, О. Палій, В. Скуратівського виявлені і показані теоретичні засади функціонування пенсійної системи. У дослідженнях В. Толуб'яка, Б.Надточія, І. Загорулька проведена класифікація типів пенсійного забезпечення, теоретично обґрунтовані їх переваги та недоліки, досліджено історію систем пенсійного страхування та запропоновані підходи до довгострокового прогнозування розвитку пенсійних систем.

У дослідженнях Є. Гурвича, Л. Єрмака, Т. Малєва, В. Роїка, В. Синявської розглядаються проблеми, що стоять перед пенсійною системою України і пропонуються підходи до довгострокового прогнозування її стану. Демографічні проблеми функціонування пенсійної системи України і якості життя населення похилого віку аналізуються в роботах О. Мелешка, В. Романченка, А. Якиміва.

Щодо принципів функціонування інституту пенсійного забезпечення в системі державного управління, то дві головні проблеми – дефіцит бюджету ПФУ та зниження середнього коефіцієнта заміщення пенсією втраченого заробітку – не можуть бути повністю врегульовані всередині пенсійної системи без участі держави. Визнання провідної ролі держави в даній сфері має особливе значення для стримування тенденції посилення ринкових відносин в соціальному забезпеченні України в цілому. Держава зобов'язана виконувати свою соціальну місію, що закріплена ст. 3 Конституції України, якою людина, її життя та здоров'я, честь і гідність визнаються в країні найвищою соціальною цінністю. Ця місія проявляється у державній соціальній політиці, як складовій державної політики.

Реалізацію пенсійної політики здійснює Міністерство соціальної політики України, Пенсійний фонд України та недержавні пенсійні фонди. У контексті сказаного сформулюємо кінцеву мету пенсійної системи України як організацію надійного і справедливого пенсійного забезпечення населення при настанні страхового випадку, досягнення європейських стандартів функціонування та надання послуг, зміцнення фінансової стабільності.

Отже, принципи, які забезпечують правотворчість у розвитку пенсійної системи, реалізацію права та єдність правопорядку в цілому, дозволяють глибше з'ясувати сенс конкретних норм законодавства та відіграють важливу роль для їх тлумачення. В цілому, чітке визначення та наповнення конкретним змістом мети, завдань та принципів державного управління пенсійною системою є основою для досягнення результативності її розвитку.

2. Пенсійне забезпечення і страхування є невід'ємними елементами соціального захисту населення кожної сучасної держави, базовою і однією з найбільш найважливіших гарантій стабільного розвитку суспільства. Дані елементи в свою чергу входять до пенсійної системи, мета якої полягає в матеріальному забезпеченні громадян при досягненні ними пенсійного віку або настання інших подій в їх житті (інвалідність, втрата годувальника тощо). Світовий досвід формування та розвитку різних пенсійних моделей показує, що всі вони, в тій чи іншій мірі, базуються на принципах обов'язкового

пенсійного страхування. Таке явище пояснюється тим, що система ОПС найбільш адаптована до вимог ринкової економіки і відповідає інтересам різних верств населення суспільства.

У більшості країн національні пенсійні системи, засновані на обов'язковому пенсійному страхуванні, мають такі основні прикмети:

а) пенсійне страхування є обов'язковим до виконання (примусовий характер) і не залежить від бажання страхувальника (роботодавця) і застрахованої особи (найманого працівника). Держава призначає і визначає суб'єктів і учасників ОПС;

б) ОПС фінансується за рахунок страхових внесків і (або) застрахованих осіб з можливим додатковим участю держави;

в) страхові внески акумулюються в спеціальних фондах (касах), які призначають і виплачують пенсії при настанні страхового випадку;

г) розмір страхових внесків і розмір виплат залежать в основному від заробітної плати або доходу застрахованої особи.

Проведений аналіз основних елементів пенсійних реформ в Німеччині, Італії, США дозволяє зробити висновок, що нова українська пенсійна система далеко не тотожна європейським, але сходиться з ними в деяких аспектах. Удосконалюючи існуючу пенсійну модель, Україна, безсумнівно, повинна орієнтуватися на нові зарубіжні пенсійні схеми і при цьому не забувати про свою специфіку, яка обумовлюється такими факторами, як рівень доходів платників пенсійних внесків, рівень розвитку вітчизняного фінансового ринку і темпи інфляції.

3. Після розпаду СРСР кожній країні, яка входила до його складу, треба було самостійно збудувати стратегію соціально-економічного розвитку, охоплюючи всі сфери діяльності. Особливо гостро постало питання про формування політики соціального захисту та пенсійного забезпечення громадян. Посилювало ситуацію те, що в СРСР соціальний захист реалізовувався з максимальним охопленням громадян, які його потребували. Пенсії розраховувалися за усередненими показниками заробітної плати і відпрацьованого стажу та з урахуванням обмежень за рівнем пенсійних виплат для різних категорій працівників.

За роки існування СРСР населення країн звикло до «соціальної опіки» держави, підкріплення стабільністю і прозорістю діючої розподільчої пенсійної системи. Однак кожна країна пострадянського простору, з огляду на події, що відбуваються і зміни, повинна була в терміновому порядку надати соціальне забезпечення своїм громадянам, особливо найбільш незахищеним та вразливим категоріям (пенсіонерам, інвалідам, і т. д.), щоб не допустити критичного збідніння і знизити рівень малозабезпеченості населення в цілому.

У ряді країн СНД отримав розвиток так званий параметричний характер реформування: розподільний компонент пенсійного забезпечення є основним, але з урахуванням перебудови його частини на накопичувальній основі. Найбільш радикально до реформування пенсійної системи підійшов уряд Республіки Казахстан, передбачивши відмову від державної базової пенсійної моделі. При повному або частковому збереженні розподільчої моделі пенсійного забезпечення умовно-накопичувальні рахунки були введені в Азербайджані, Вірменії, Казахстані, Киргизстані, Росії, Таджикистані, Узбекистані. Паралельно з цим було розпочато розвиток обов'язкових професійних пенсійних програм (Білорусь, Казахстан), а також додаткових добровільних накопичувальних рахунків (Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Росія, Узбекистан).

Таким чином, деякі країни СНД провели пенсійні реформи в кінці ХХ – початку ХХІ ст. Крім введення накопичувального компонента було вжито заходів щодо скорочення державних витрат на забезпечення пенсійної системи через скасування дострокового виходу на пенсію, скорочення пільгових пенсійних програм, введення додаткових стимулів до оформлення часткової або повної відстрочки пенсійних прав, збільшення пенсійного віку і трудового стажу.

Отже, важливо відзначити, що проведення пенсійних реформ ставить за обов'язок державі враховувати інтереси тих категорій громадян, які на даний момент (або в найближчому майбутньому) стануть отримувачами пенсій, тому перспективними завданнями в рамках реформування пенсійної політики в країнах СНД є: створення законодавчих умов для продовження трудової діяльності після досягнення встановленого пенсійного віку з перспективою нарощування розміру пенсії в майбутньому; розвиток корпоративних пенсійних програм, спрямованих на незалежність від державного пенсійного забезпечення та формування гідної пенсії; забезпечення якості надання медичних і соціальних послуг з метою підвищення тривалості життя, а значить, і працездатного віку населення.

4. Моніторинг поточного стану пенсійної системи України – це сукупність дій, коли потрібно виявити «слабку ланку» в тій чи іншій програмі, здійснити контроль за середовищем діяльності та соціальними процесами, які відбуваються в суспільстві. Головні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України були визначені ще у Посланні Президента України до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України у 2001 році, де було зазначено, що для України законодавчо закріпленою є багаторівнева пенсійна система.

В Україні сформувалося три напрями подальшого розвитку пенсійної системи:

1. Збереження класичної системи, яка передбачає використання параметричного підходу та корегування її окремих параметрів, зокрема:

- підвищення пенсійного віку та скасування пенсійних;
- підвищення ставок пенсійних внесків, розширення бази їх отримання через преміальні виплати та відпускну допомогу, залучення нових джерел для збільшення доходів пенсійного фонду;
- оптимізація доходів і видатків шляхом модифікації формул для розрахунку пенсій;
- удосконалення процедури збирання пенсійних внесків.

2. Збереження основ солідарної системи з повільним введенням накопичувального елемента. У різних варіантах паралельно вдосконалюється розподільна система та накопичувальна частина як надходження певної частки пенсійних внесків на накопичувальні рахунки недержавних пенсійних фондів. При певному рівні заробітної плати використовуються різні схеми відрахувань у накопичувальну частину пенсійної системи.

3. Запровадження повністю накопичувальної пенсійної системи з передачею прав управління пенсійними коштами приватним пенсійним фондам.

Криза, викликана пандемією Covid-19, стала поштовхом до того, що уряд У 2020 році відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 01.04.2020 № 251 «Деякі питання підвищення пенсійних виплат і надання соціальної підтримки окремим категоріям населення у 2020 році» з 01.04.2020 встановив виплати особами старше 80 років у розмірі 500 грн., одноразову матеріальну допомогу у розмірі 1000 грн. деяким особам із числа отримувачів пенсій, а також Прем'єр-міністр Д. Шмигаль прозвітував, що чисельність осіб, які отримують менше 2000 грн., зменшилась на 60,4% у 2020 р.

Підсумовуючи вище викладені аспекти функціонування пенсійної системи, слід виділити такі негативні моменти:

- система недержавного пенсійного забезпечення (третій рівень) не досягла очікуваних масштабів розвитку з причин загальної недовіри українців до фінансових інститутів (процес переорієнтації людської свідомості є дуже інерційним);
- накопичувальна система державного пенсійного страхування (другий рівень) не була впроваджена;
- перший рівень пенсійної системи (державне пенсійне страхування) не повною мірою виконує прийняті зобов'язання, а дефіцит коштів покривається з державного бюджету;

Першочергові кроки у цій ситуації – це ухвалення законодавчих актів для запровадження другого рівня пенсійного забезпечення. Крім того, необхідно розвивати регуляторне середовище третього рівня пенсійного забезпечення.

5. Стан пенсійного забезпечення в даний час являє собою одну з найгостріших соціально-економічних проблем. Нині існуюча система пенсійного забезпечення викликає серйозні нарікання як тих, хто вже отримує пенсію, так і тих, хто тільки «готується». І ці нарікання в більшості обґрунтовані. Перш за все, серйозним довготривалим чинником зовнішнього впливу на пенсійну систему є старіння населення. В Україні частка осіб, які досягли 65-річного віку, вже сьогодні в два рази вища критерію ООН, котра зараховує населення до старого. Саме демографічна криза, пов'язана з ростом тривалості життя і різким падінням народжуваності призвела до того, що проблема реформування пенсійної системи стала однією з найбільш гострих в соціально-економічній політиці держави.

Анотація

У межах дослідження визначено, що пенсійне забезпечення і страхування є невід'ємними елементами соціального захисту населення кожної сучасної держави, базовою і однією з найбільш найважливіших гарантій стабільного розвитку суспільства. Встановлено, що крім введення накопичувального компонента було вжито заходів щодо скорочення державних витрат на забезпечення пенсійної системи через скасування дострокового виходу на пенсію, скорочення пільгових пенсійних програм, введення додаткових стимулів до оформлення часткової або повної відстрочки пенсійних прав, збільшення пенсійного віку і трудового стажу.

Об'єктом дослідження є пенсійна система України. Предметом дослідження є механізми організації пенсійної системи в Україні.

В магістерському дослідженні висвітлено сутність та понятійний апарат дослідження пенсійної системи, досліджено світовий досвід здійснення пенсійного забезпечення та можливості його адаптації в Україні, розроблено напрямки удосконалення механізмів організації пенсійної системи в Україні.

Зроблено висновок, що пенсійне забезпечення є комплексом законодавчих, економічних, соціальних і морально-психологічних гарантій особам похилого віку, завдяки яким створюються рівні умови для усіх членів суспільства, що забезпечують соціально прийнятну якість їх життя.

Ключові слова: пенсійна система; механізми забезпечення; зарубіжний досвід; Пенсійний фонд.

Summary

The study found that pensions and insurance are integral elements of social protection of the population of every modern state, the basic and one of the most important guarantees of sustainable development of society. It was established that in addition to the introduction of the accumulative component, measures were taken to reduce government spending on the pension system by abolishing early retirement, reducing preferential pension programs, introducing additional incentives to issue partial or full deferral of pension rights, increasing retirement age and seniority.

The object of research is the pension system of Ukraine. The subject of the study is the mechanisms of organization of the pension system in Ukraine.

The master's research highlights the essence and conceptual apparatus of the pension system, examines the world experience of pension provision and the possibility of its adaptation in Ukraine, developed areas for improving the mechanisms of the pension system in Ukraine.

It is concluded that pensions are a set of legislative, economic, social and moral and psychological guarantees for the elderly, which create equal conditions for all members of society, ensuring a socially acceptable quality of life.

Key words: pension system; provisioning mechanisms; foreign experience; Pension fund.